Reflexii neortodoxe despre toleranta

C. Mureseanu presents in an essayistic approach the history of *tolerance* as a concept. Its very domain may be described as regarding the relations among human beings. The concept has been dealt with different approaches as the philosophical, moral and political one. The article focuses especially on the religious tolerance, and also on the opposition of the pair of terms: tolerance vs. intolerance.

CAMIL MURESANU

Member of Romanian Academy, Prof., Ph. D., Director of History Institute G. Baritiu, Cluj, Romania

Pedanteria, urîcioasa deformatie profesionala, îmboldeste pe erudit sa înceapa aproape orice discutie prin a explica de unde provine conceptul sau cuvîntul puse în cauza.

Asa si acum: *toleranta*, dupa o escapada prin limba franceza, descinde, aproape neschimbata, din latinescul *tolerantia*, cu neidentificate radacini indo-europene mai vechi.

Împlinindu-si prima etapa a datoriei, eruditul continua cu o definitie sau cu o istorie a problemei ce se vrea riguros articulata, încît sa lumineze si sa-i faca sa cada în admiratie pe toti aceia care pîna atunci crezusera a sti si singuri despre ce era vorba.[1]

KEY WORDS

tolerance, intolerance, religion, Christianity, Islam

Ca multe alte performante ale spiritului evoluat, sindromul tolerantei si cel al intolerantei îsi au originile în reactiile biologice instinctive ale fiintei umane, de autoconservare fata de altcineva sau altceva. Ele s-au insinuat, treptat, si în reactii de ordin psihic, initial si acestea în forme elementare, iar pe încetul – tot mai „argumentate".

Privind prin aceasta optica, se deduce ca la început a fost intoleranta. Pe cei care, în lupta pentru viata, au riscat prematur a se aventura în atitudinea opusa, selectia naturala i-a sanctionat, decimîndu-i.

Augmentarea fortei, a iscusintei, a mijloacelor de autoaparare au substituit treptat brutalei si instinctivei reactii primare de respingere, o senzatie de siguranta relativa în fata agresiunii, sau a unei pure si simple prezente alogene.

A jucat un rol si ceea ce s-ar numi, peste masura de pretentios pentru acele vremuri „de început de leat", - cresterea economica. Ea a evidentiat inutilitatea nimicirii celui învins, a consumarii sau alungarii lui. „Celalalt" putea sa fie folositor, ca supus ori ca tovaras. Indivizii izolati sau grupurile umane mici erau slabe în lupta pentru supravietuire. Asocierea era de rigoare, marind randamentul actiunilor de procurare a hranei, în primul rînd din vînarea animalelor mari si puternice. Nu numai asocierea din necesitate, dar si transformarea în rob a celui dintîi învins în lupta au fost – oricît de hazardata ar parea afirmatia – un prim gest de toleranta. Evident, unul dictat de interesul instinctual, si lipsit cu totul de vreo conotatie morala.

Într-un sens demult întîlnit, în vechi licariri de constiinta, dar dezvoltat pîna în ziua de azi, alaturi cu alte nuante ale sale, *a tolera* însemna a rabda, a suferi ceva din partea unor agenti obiectivi, carora nu li se putea opune o riposta (de ex. a rabda o nenorocire). Omul percepea, prin urmare, forte irezistibile ce se abateau asupra-i. În fata lor nu putea face altceva decît sa se resemneze. Împacarea cu soarta, atitudine întîlnita frecvent în cultura antica, era substantial diferita de gestul tolerantei, fiindca acesta din urma presupunea acceptarea deliberata macar a cîtorva din inconvenientele unor situatii alternative cu care omul se confrunta. Toleranta nu are ca substrat pasivitatea, ci este o atitudine cu resorturi la fel de active ca si intoleranta: dipoli spirituali, cu reactii contrare la un anume stimul exterior.

Toleranta e diferita si de indiferenta preconizata de un Cioran; fiindca indiferenta se constituie prin anularea interesului fata de tot ce te înconjoara, chiar si fata de propriul destin, pe cînd toleranta recepteaza universul ambiental, ia o atitudine „in petto" fata de componente ale acestuia, admitîndu-le legitimitatea si libertatea de exprimare chiar atunci cînd e în dezacord transant cu ele.

Abia cînd se insinua pe teritoriul relatiilor interumane, toleranta începe sa devina ea însasi: respecta prezenta si comportarea dezagreabile ale cuiva, cel mult tinîndu-se la distanta de ele, dar nu bruscîndu-le, ci consumîndu-si tacit repulsia.

Pîna la stadiul autocenzurarii reactiilor de respingere acuta a expresiilor sau ideilor rostite de cineva, toleranta

a fost subminata de orgolii si de conceptii obtuze, expresii ale infatuatei multumiri de sine, refuzînd întelegerea a ceea ce nu era plamadit dupa chipul si asemanarea sa.

A mai fost alterata si de alcoolemia organica a certitudinilor, a convingerilor proclamate ca fiind de necontestat.

Pe ele, acelasi Cioran le-a desfiintat, interzicînd acomodarea cu cele eventual scapate cu viata: „Cînd refuzi sa admiti ca ideile pot fi schimbate între ele, sîngele curge ... Sub hotarîrile ferme se înalta un pumnal; ochii înflacarati prevestesc crima. Niciodata spiritul sovaitor, atins de hamletism, n-a fost primejdios. Principiul raului rezida în tensiunea vointei, în inaptitudinea pentru pacea desavîrsita, în megalomania prometeica a unei rase care crapa de idealuri si explodeaza sub convingeri ...".[2]

Necesitatea acomodarii cu altii s-a ideologizat în formule generale, religioase si filosofico-morale. Delimitarea între aceste doua sectiuni ale spiritului reclama unele precizari. Filosofia si morala s-au înteles în a considera pe om ca specimen universal, esentialmente identic cu el însusi, avînd aceleasi atribute fundamentale, oriunde si oricînd, si îndreptatit a beneficia de acelasi tratament.

Cu religiile, lucrurile sunt mai nuantate, spre a nu spune mai complicate. Evident, din punctul de vedere al conceptului pus aci în discutie nu are sens a fi invocate decît marile religii universale, care continua în lumea contemporana, si pe ale caror conceptii socotim ca le cunoastem bine.

În interiorul tuturor sistemelor respective, toleranta a fost uneori un concept rigid, alteori o idee „în mers", în evolutie, în transformare în sensuri divergente. Cîteodata o religie a practicat, initial, spiritul de toleranta între membrii ei, sau în raport cu adeptii alteia, pentru ca ulterior sa instaureze, treptat, teze si practici din ce în ce mai restrictive. În alte cazuri, evolutia a decurs invers: de la o îngustime initiala de vederi, spre un larg orizont de comprehensiune – cel putin unul declarativ.

Crestinismul a avut o scurta perioada de claustrare în sine, dupa care a pasit spre o deschidere „catre toate neamurile"; apoi a coborît catre un climat intolerant, ale carui limite sunt a se fixa, „grosso modo", între cruciade si secolul Luminilor. În prezent, parcurge din nou un drum invers.

Nu se poate însa omite faptul ca religiile, în speta crestinismul, au fost alterate de ingerintele salbatice ale puterii lumesti. De ce fel de toleranta se putea vorbi, orice ar fi încercat sa spuna biserica, în societatea franca descrisa de un Grigore din Tours sau un Pseudo-Fredegar? Asemenea exemple au fost, din nefericire, prea numeroase ...

Islamul a fost si a ramas intolerant, brahmanismul cam tot asa. Nici iudaismul nu e dispus la recunoasterea adevarurilor altor credinte. Desi acuzat, cu ura absurda, de felurite grozavii, el a manifestat însa, în realitate, mai mult un fel de „intoleranta defensiva" fata de alte credinte, severitatea exercitînd-o cu precadere înauntrul sau. Budismul, cu a sa profunda meditativitate de

factura morala, nu pare pornit sa persecute pe cei de alte convingeri.

Toleranta si intoleranta stau în relatie cu apetente ale psihicului, cu o anumita terapeutica interioara a acestuia, pe care si-o realizeaza cînd printr-o metoda, cînd printr-alta: prin a-si impune liniste, sau, dimpotriva, a prefera starea de tensiune.

Îndeobste, sufletul omenesc se simte împacat cînd nu are probleme, îndoieli, ci se complace în certitudini, – obiective, sau create de el si absolutizate subiectiv. Credinta, ca stare sufleteasca, este – în orice religie care merita acest nume – generatoare de certitudini odihnitoare. O terapeutica recunoscuta ca eficienta. „Nelinistita e inima mea, pîna nu se odihneste întru Tine, Doamne!" – a spus Sf. Augustin.

Pierderea credintei, absenta ei, indiferent de motive si circumstante, lasa sufletul sa pluteasca între doua ape, nesigur în alegerea cailor sale, tulburat din aceasta cauza, „bolnav de-amurguri" – cum frumos a spus cîndva un poet.

Victoria pe care si-o proclama ratiunea în momentul în care crede a fi descoperit un adevar nu se compara cu starea oferita de credinta patrunsa de adevarul *ei*, revelat si imuabil.

Prima este o euforie, agitata maladiv de obsesia autodepasirii în drum spre alte descoperiri în nesfîrsitul si aleatoriul univers al adevarurilor posibile.

A doua înseamna pace, împacare întru sine. Dupa celebrul vers al lui Leopardi, e un „dulce naufragiu în imensa mare a infinitului". Rezulta ca toleranta nu are cum sa fie o componenta organica a credintei, ca aceasta nu o proclama, atunci cînd o face, decît conventional, „pentru imagine". Credinta, si atunci cînd se distanteaza, declarativ, de orice veleitate tiranica asupra mintii si a sufletului, continua a se socoti în posesia unui adevar unic pe care, cu oricîta blîndete l-ar propune, nu-l poate, prin definitie, împarti cu un altul.

Asa cum si simtul comun o percepe, toleranta este cu precadere apanajul spiritului rational, al libertatii de gîndire, al intelectului evadat din edenicul spatiu dogmatic si patruns de celebra sentinta a lui Montaigne: „Le monde n'est que variété et dissemblance"[3],

Disjunctia dintre credinta si spirit rational nu constituie, din parte-ne, o evaluare, o ierarhizare, ci o constatare perfect neutra. Sunt spatii diferite, complementare, cel mult cu sfere tangente, dar principial non-interpenetrabile.

Fiindca l-am amintit pe Montaigne, se cuvine sa încheiem cu o reverenta dinaintea unor scurte cugetari asupra temei noastre, pe care i le datoram.

„Vazut-am, în timpul meu, vina aducîndu-se unor scrieri, fiindca sunt curat omenesti si filozoficesti, fara amestec al teologiei.

... Dumnezeiasca învatatura îsi tine rangul mai bine deoparte, ca doamna si stapînitoare, ce trebuie sa fie mai presus de tot, fara sa ceara învoire si sprijin.

... Filozofia – spune Sf. Ioan Crisostomul – de aceea este alungata din sfînta învatatura, ca o slujitoare de prisos si socotita nevrednica sa vada, fie [si numai] în treacat si din prag, altarul sfintelor comori ale învataturii ceresti, fiindca vorbirea omului are tipare mai prejos si

nu trebuie sa se foloseasca de maretia, înaltarea si taria cuvîntului dumnezeiesc".[4]

Note

1 Spre a-i multumi pe neopuristi, am propune sa nu se zica "toleranta", ci "întreolalta îngaduinta". Numai ca istoria neamurilor si a limbilor evolueaza asa de repede si de învalmasit, încît de la o vreme autohtonismele încep sa para neologisme si viceversa …

2 *Précis de décomposition*, Paris, Gallimard, 1949, p. 8.

3 Lumea nu e decît felurime si neasemuire. *Eseuri*, II.II.

4 *Eseuri*, I, LVI (6).